

4.

UJEVIĆEV SPLIT

Bruno Kragić

UDK: 821.163.42Ujević, T.:304.3(497.5 Split)“193“
Izlaganje na skupu

Sažetak: Autor analizira tekstove Tina Ujevića nastale 1930-ih godina. Ujevićevi tekstovi splitske tematike razvijaju tri velike opće teme, odnosno mogu se razvrstati u tri skupine: prvi su oni feljtonističke naravi, pretežito faktografski, najmanje subjektivni, drugi su oni o mentalitetu i društvenim ritualima, a treći oni najsubjektivniji, najizravnije autobiografskog poticaja, u kojima se Split javlja i (tek) kao sekundarni motiv ili asocijacija.

Ključne riječi: Tin Ujević, Split

Onkraj biografskih činjenica (višestruki boravci između 1902. i 1940., među kojima dulji i kontinuirani 1902. – 1909. i 1937. – 1940.), Tin Ujević se Splitu neprestano vraćao, ne samo u jednoj od svojih najpoznatijih pjesama, nego ponajprije u mnogim feljtonima, najveći broj kojih je izišao u *Jadranskoj pošti* 1930. te u više eseja.¹ Onkraj konkretnih povoda, Ujevićevi tekstovi splitske tematike razvijaju tri velike opće teme, odnosno mogu se razvrstati u tri skupine: prvi su oni feljtonističke naravi, pretežito faktografski, najmanje subjektivni, drugi su oni o mentalitetu i društvenim ritualima, a treći oni najsubjektivniji, najizravnije autobiografskog poticaja, u kojima se Split javlja i (tek) kao sekundarni motiv ili asocijacija.²

Tekstovi su prve skupine najbrojniji, ima tu bilješki i zapažanja o demografskom i gospodarskom stanju Splita,³ opisa splitske luke⁴ te prikaza umjetničke situacije prema kojoj je ironičan pa i sarkastičan. Tako u ranom eseju „Domus Marulorum“ primjećuje „da je u Splitu, Splitu Marka Marulića, Kavanjina i Luke Botića, baš obiteljski dom Marulića u

¹ Kako primjećuje Anatolij Kudrjavcev u svojoj ultimativnoj studiji načina književnog predstavljanja splitskoga mentaliteta, a i toga mentaliteta samoga: „Splitski ambijent sa svojom mediteranskom romantikom predstavljao je kreativni poticaj već za mladoga Ujevića... (...) Jedan od onih koji su Split vidjeli kao neponovljivu i jedinstvenu sredinu, kao stjecaj niza neobičnih okolnosti u prošlosti i sadašnjosti. Promatrajući splitski život i Splićane iz perspektiva raznih kavanskih ambijenata i sa svojih samotnih šetnja, pisac je mnogo vidio i još više toga naslućivao.“ Usp. Anatolij KUDRJAČEV, *Vječni Split*, Split 1985., 61.

² Ujevićevi tekstovi citirani su prema izdanju: Tin UJEVIĆ, *Sabrana djela*, Zagreb 1965. – 1966. Citirani su tekstovi iz sv. 7 (= *Kritike, prikazi, članci, polemike: o hrvatskoj i o srpskoj književnosti*), sv. 12 (= *Feljtoni I*), sv. 13 (= *Feljtoni II; Putopisi*) i sv. 14 (*Autobiografski spisi; Pisma; Interviewi*).

³ ISTI, „Privlačenje Splita“, *Sabrana djela*, sv. 12, 194–196.

⁴ ISTI, „Splitski vidici“, *Sabrana djela*, sv. 13, 287–290.

Starom Gradu – javna kuća!“⁵ a u tekstu „Naše kazališno društvo“ upozorava na neugodnu prazninu (nedostatak predstava) velike kazališne zgrade.⁶

Pitajući se boje li se umjetnici konzervativnosti publike, buržujskog ukusa u gradu gdje je teško naći modele,⁷ Ujević već u tim tekstovima sporadično naslućuje proturječja grada, splitskog društva i mentaliteta, što se javlja kao opća tema druge skupine njegovih *splitskih* tekstova, onih više esejističke naravi. U toj temi karneval je naravno prominentan motiv, možda i zbog inherentne tuge iza maske, osjećaja tjeskobe u pozadini spektakla (ako ništa a ono zbog svijesti o tome da spektakl neumitno jednom mora završiti). Ujević piše da je „Split maloga naroda (...) živio za svoje umne karnevale, a ti su bili svaki dan i trajali 52 nedjelje kroz godinu“⁸ te da su poklade „za Split prava narodna mještanska slava; SPLICANI žive godinu dana samo zato da bi dočekali nedjelju karnevala, a ima i više lica u gradu koja pola godine otplaćuju obroke duga za jedan veliki ples“.⁹ Kako je primijetio Kudrjavcev, ta se „objekcija već duboko zasijeca u mentalitet aludirajući na neku posebnu vrstu lokalne sujete, na neku lakoumnost kojoj je izvoriste u tradicionalnoj težnji za veselijim i ljepšim životom onkraj materijalnih mogućnosti“.¹⁰

Na tom su tragu i osvrtni na humor i psihi SPLICANA. Tako je splitski humor

(...) djelo varošana kojeg je opeklo sunce, radnika koji su plandovali po luci, pomoraca i putnika koji su se uvjerali da se pravo i krivo, istina i obmana mijenjaju po meridijanu i geografskoj širini, pa stvorili, prije A. Einsteina, svoju teoriju relativiteta. Bijaše u tome gram soli i mali prašak skepse¹¹ i vedrog opraštanja. Zato je i nastala riječ: Nima Splita do Splita... (...) London zauzima najveći gradski areal koji mi je bilo dano vidjeti u svijetu. Pa ipak, to naše SPLICANE nije smetalo da iskrive kapu nahero i iz sveg grla zapjevaju: *Ča je silna Londra kontra Splitu gradu!*¹²

Glavna je pak psihološka osobina SPLICANA podrugljivost:

U Splitu je vladala u svoje vrijeme podrugljivost kao pojava kolektivne psihologije, kao narodna osobina. Ona se izražavala pokretom, krivljenjem lica, sunovraćenim izgovorom i izobličanim riječima, bile one hrvatske, neolatinske ili makar čeremiske, a dobila je odjeka u uzrečicama, anegdota i popijevkama... (...) Pok. Reichherzer, naš profesor historije i geografije u gimnaziji, pošto je bio iz Hrvatske, došao je do ingeniozne hipoteze da je splitsko narječje postalo iz dosade ili, jače kazano, iz badavadženja.¹³

Ne mora biti ni čudno ni neobično da je autor eseja o Rabelaisu, majstoru ne samo svakog krkanluka, nego i majstoru jezičnih igara, upozorio na jezik kao temelj humora, ali i na (humoru sklonu) specifičnost jezika kao posljedicu viška vremena, dokolice. Takvim refleksijama o mentalitetu kojima naslućuje da je splitski stil zapravo vrhunska fikcija, odnosno

⁵ ISTI, „Domus Marulorum“, *Sabrana djela*, sv. 12, 16.

⁶ ISTI, „Naše kazališno društvo“, *Sabrana djela*, sv. 12, 169–172.

⁷ ISTI, „Umjetnički Split“, *Sabrana djela*, sv. 12, 254–258.

⁸ ISTI, „Zemljopisna snatrenja“, *Sabrana djela*, sv. 12, 163.

⁹ ISTI, „Među turistima“, *Sabrana djela*, sv. 12, 137.

¹⁰ A. KUDRJAVCEV, *Vječni Split*, 221.

¹¹ „Dakle skepsa i rezignacija ispod prepotentne poze“, zaključuje Kudrjavcev. Usp. *Isto*, 346.

¹² T. UJEVIĆ, „Zemljopisna snatrenja“, *Sabrana djela*, sv. 12, 163.

¹³ *Isto*, 162–163.

da tipična i ozloglašena splitska prepotencija nije znak agresivnosti već samoobrane i straha od javnog sramoćenja, Ujević dolazi do uvida u gotovo tragičku dimenziju osjećaja proturječja splitskog mentaliteta u spoju pojavne oholosti i dubinske nesigurnosti:

Split sam kao grad, svojom velikom starinom i svojom tmaštom, trošnom ljepotom ostvaruje jedincat tip egzistencije, nepoznat Zagrebu, Beogradu i Sarajevu, pa čak i Dubrovniku. Ja znam ovaj Dioklecijanov umorni i teški grad od djetinjstva, ali su mi trebala četiri decenija života da najzad sasvim prodrem u njegovu agonijsku i duboku poeziju. Split spada u gradove koji su na svijetu jedini svoje vrste. To blagodarimo hiru jednoga rimskoga imperatora koji je prije 1600 godina morao znati da će ga četrdeset i dvije hiljade Splićana danas zazivati kao zaštitnika svakoga prometa stranaca i izvor javne blagodati. Ovaj grad čudnovatih vajarnih likova na zvoniku, sa starim grbovima na plemićkim kućama, ima takvu jednu boju duše da je o njoj opasno i govoriti – od straha da je ne bi otkrili pjesnici, jer bi značilo da je onda propala kada bi moji protivnici znali... da stanujem gotovo na krovu najljepše zgrade na svijetu, mogli bi da zaključe da se približio strašni sud i da će uvrijeđeno božanstvo suditi narodima osvetom nesuđenih remek djela.¹⁴

Sl. 1. Ignjat Job, *Portret Tina Ujevića* (1930.)

Taj Ujevićev osjećaj prožima gotovo sve njegove tekstove o Splitu pa on piše da ga Split zastrašuje „labirintom svojih malih ulica i mravinjakom vreve svojega novovjekoga stanovištva“,¹⁵ da grad živi zgrčen, sakupljen u sebe, životom možda punim ali nepoznatim, da je preskučen i jednolik, noćni život mrtav, s malo časopisa, glazbe, predavanja, žive umjetnosti, da „Split voli često svoj lijepi građanski, gotovo (...) malograđanski, pokrajinski mir“¹⁶ pa „pored razvratnosti vremena jedna posjeta u kući znači nešto, a jedna zajednička šetnja tvori čitav upadan događaj“,¹⁷ došavši do postavke o dubinskoj pasivnosti splitskog menta-

¹⁴ ISTI, „Među turistima“, *Sabrana djela*, sv. 12, 139.

¹⁵ ISTI, „Svjetlost Jadrana“, *Sabrana djela*, sv. 13, 292.

¹⁶ ISTI, „Doživljaj Sarajeva“, *Sabrana djela*, sv. 13, 318.

¹⁷ ISTI, „Jedan splitski roman“, *Sabrana djela*, sv. 7, 139.

liteta: „Koliki bi ljudi sa Sjevera, koliki planinci bili bi blaženi da mogu ovdje zimovati! A za nas je to ništa, besplatno uzdarje koje plaćamo novim gubitkom vremena. Ne pišemo ni stihove tom raspoloženju. Ali ne. *Dolce far niente*.“¹⁸

Kontradikcije ostaju: mladi Ujević priznaje da su ga u Splitu stabla na Marjanu, „golica-nje svih geografskih ingredijenata“ prisilili na „neko strasno i bolno pisanje“,¹⁹ dok se zreliji oduševljava splitskim slikama:

Ljepše more nego sam zatekao pred Splitom ne susreće se ni u vilinskoj igri Nizze ili Viareggia.²⁰

(...) u Splitu, urešenom koketerijom uvoznih paoma i vilinskom čežnjom svjetlosti, sve [je] udešeno da se na to [čelik i ugljen] idilički zaboravi.²¹

Ova luka živi, pa ako i nije Madrid, kao da će da bude jedna jadranska Barcelona.²²

Slike su to koje impliciraju arkadijski ugođaj, ali ta Arkadija, međutim, ozbiljnost pa i tragičnost, ne izbjegava, već je sadrži. Ujević oduševljenja balansira zaključcima poput onoga da Split „u velikom dijelu ima ipak pretežniji pjesnički nego estetski značaj“ te da „ima dosta toga u sebi što nadražuje što oploduje“: „To je u ulicama, kretanju, nebriznosti. (...) Ono nerazriješeno, ulomično u Splitu kao da traži svoju poeziju lebdeći u zraku; nešto dekadentno trulo i moderno stremeći...“²³

I kao što je opći ton Ujevićeve slavne pjesme koja kreće od arkadijskog splitskog motiva, „Zelenu granu s tugom žuta voća“, nostalgičan i čežnutljiv a da bi bio suprotstavljen osjećaju nelagode, pa i bojazni, u konačnoj nedohvatljivosti žuđenoga, tako su unutarnja proturječja Splita i splitskoga mentaliteta u Ujeviću našla umnogome idealnoga tumača koji pišući o Supetru na Braču i s Brača gledajući Split citira (ne baš precizno) sama sebe („Kako ono bješe: ne znam ni sam: *Jesenju klupu s tugom zrela voća / u kakvom starom splitskom perivoju...*“)²⁴ upućujući upravo na pjesmu sazdanu na dihotomiji, pjesmu koja, onkraj feljtonistike i esejistike, ostaje možda najzavodljivijim Ujevićevim spomenom grada pod Marjanom.

¹⁸ ISTI, „Čuperci magle i koluti dima“, *Sabrana djela*, sv. 13, 148.

¹⁹ ISTI, „Vrgorac i Makarska“, *Sabrana djela*, sv. 14, 140.

²⁰ ISTI, „Sjeta pred Supetrom“, *Sabrana djela*, sv. 13, 272.

²¹ ISTI, „U cik proljeća“, *Sabrana djela*, sv. 12, 165.

²² ISTI, „Splitski vidici“, *Sabrana djela*, sv. 13, 287.

²³ ISTI, „Doživljaj Sarajeva“, *Sabrana djela*, sv. 13, 318–319.

²⁴ ISTI, „Supetar na Braču“, *Sabrana djela*, sv. 13, 275.

UJEVIĆ'S SPLIT

The author analyzes texts written by Tin Ujević in the 1930s. His texts that have a Split theme can be said to belong to three groups: the first group includes texts that are mostly of the *feuilleton* kind, and these are mostly factographic and the least subjective; the second group are texts about cultural temperament and social rituals; and the third group includes the most subjective texts, with a most direct autobiographic element, in which Split is featured (only) as a secondary motif or association.

Key words: Tin Ujević, Split

Izvori i literatura

Anatolij KUDRJAVCEV, *Vječni Split*, Split 1985.

Tin UJEVIĆ, *Sabrana djela*, sv. 7 (= *Kritike, prikazi, članci, polemike: o hrvatskoj i o srpskoj književnosti*), Zagreb 1965.

Tin UJEVIĆ, *Sabrana djela*, sv. 12 (= *Feljtoni I*), Zagreb 1965.

Tin UJEVIĆ, *Sabrana djela*, sv. 13 (= *Feljtoni II; Putopisi*), Zagreb 1965.

Tin UJEVIĆ, *Sabrana djela*, sv. 14 (*Autobiografski spisi; Pisma; Interviewi*), Zagreb 1966.